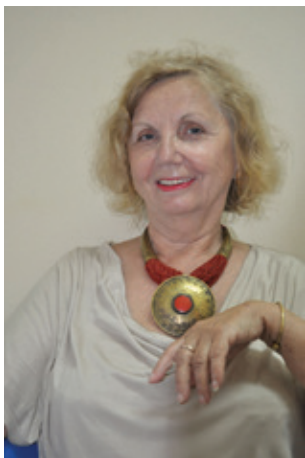

MNOŠTVO ŽIVOTA

Irina Hardi Kovačević (1944) rođena je u Ruskom Krsturu. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu 1974. godine jugoslovensku književnost. Radila je u nedeljnim novinama na rusinskom jeziku *Ruske slovo*, uređivala je književni dodatak *Literarno slovo*, bila je glavna i odgovorna urednica omladinskog časopisa *Mak*, a potom glavna i odgovorna urednica *Ruskog slova*. Maja 1987. prelazi u list *Dnevnik* kao urednica kulture, a potom, do penzije, radila je kao slobodna reporterka. Bila je članica Glavnog odbora Saveza novinara Jugoslavije i predsednica Društva novinara Vojvodine.

Objavila je knjige: *Zrno na dlanu* (pesme, 1969), *Hiljadu radosti* (pesme za decu, 1976), *Bezimena stvarnost* (pesme, 1980), *Igre* (pesme za decu, 1984), *Ćošće mudrosti i Igre* (knjige pesama za decu, 1987), *Jednosložnost* (pesme, 2004), *Dvanaest bajki* (proza za decu, 2007), *Nebo iznad Krstura* (nadrealistička proza, 2012), *Neko je još ovde* (pripovetke i eseji, 2023), sve u izdanju Novinsko-izdavačke kuće *Ruske slovo*. Na srpskom jeziku

objavila je zbirku pripovedaka *Skaske* (2009), u izdanju Narodne biblioteke Novi Sad. Napisala je i dokumentarnu radio- -dramu *Krilo za anđela*, dramu *Stan*, tri dramska komada za male scene *Bradvica*, *Prva smena* i *Oštar ugao*, kao i monodrame: *Leonine bitke*, *Naša Irin* i *Milionerka*.

Pesme su joj prevedene na srpski, slovenački, makedonski, italijanski, mađarski, slovački, albanski i rumunski jezik. Prepevala je sa makedonskog na rusinski jezik *Antologiju makedonske poezije*.

Objavila je preko dve stotine prikaza, recenzija i analiza književnih dela ili celih opusa rusinskih autora, od kojih je većina obuhvaćena u knjizi izašloj povodom sedamdeset godina njenog života, pod nazivom *Mreža* (2014) u izdanju *Ruskog slova*.

Dobitnica je mnogih priznanja, od čega izdajamo nagrade: „Iskra kulture“, Nagrada Kulturno-prosvetne zajednice Vojvodine, „Zlatno pero“ Društva novinara Vojvodine, Međunarodna nagrada za rusinsku književnost „Aleksandar Duhnovič“, Nagrada „Miroslav Striber“ Društva književnika Vojvodine, kao i Nagrada *Ruskog slova* „Havrijil Kostelnik“ za najbolju knjigu koju je ova kuća objavila u pet godina, i 2022. Nagrada za životno delo Društva književnika Vojvodine.

Zastupljena je u antologijama: *Antologija rusinske poezije* (1965), *Savremena poezija za decu u Vojvodini* (1974), *Bulke sa usana* (1977), *Bleskot na ramninata* (1975), *Daljina bdi* (1984), *Između strnjike asfaltni sjaj* (1984), *Antologija rusinske poezije* (1984), *Oblak na vrhu topole* (1990), *Oči ravnice* (1998), *Antologija po-*

ezijske vojvođanskih Rusina „Žuta pričest“ (2003), *Mama, kupi mi knjigu* (1995), *Antologija rusinske poezije „Oslepljen slavuj“* (2005), *Pesnici Novog Sada* (2020).

Živi i radi u Novom Sadu.

Radmila Gikić Petrović: *U književnost ste ušli poezijom, tek u poznijim godinama okrenuli ste se i prozi, jedino ste kritike, eseje redovno pisali. Kako ste se odlučivali kada će prevagnuti poezija i gde je njeino mesto sada u Vašem radu?*

Irina Hardi Kovačević: Koliko znam, mnogi pisci dok su mladi pribegavaju poetskom izrazu, a kasnije se tek odlučuju za prozu, koja im izgleda ozbiljnije ili su pak svesni da će tako steći više čitalaca. To su godine kad mlad organizam i fizički i psihički buja, pun je hormona koji mu daju ponekad i višak samopouzdanja, oseća da je ono što proživljava toliko snažno iskustvo da mora da ga iskaže i podeli sa celim svetom i da će tako uticati na njega, da će biti primećen i verifikovan kao značajna jedinka. Veruje da stihom može najbrže i najefektnije da izrazi ono što oseća i tako pokaže spremnost za akciju menjanja sveta na šta misli da je spreman. Kod mene se to pokazalo i korisno, jer sam vrlo rano bila uključena u tada popularne literarne sekcije od škole do doma kulture, gde smo se susretali, čitali i pričali, uglavnom o pesmama... Korist od takvog angažmana bila je direktna, vrlo rano sam dobila zadatak uređivanja književnog podliška za mlade pisce početnike, u novinama, to sam smatrala svojim poljem rada, saradujući s njima učila sam na njihovim greškama, ispravljajući njihove ispravljala sam i svoje. I sada povremeno pišem poeziju, dođe tako da moram da iskažem trenutak i pravim beleške, ili napišem celu pesmu. Eto, prošle sam godine objavila

knjigu od sto pesama, *Trava, prah*, sastavljenu od nekoliko ciklusa koji su objavljivani u periodici, a objavljujem uglavnom kad mi urednik zatraži neki prilog. Navikla sam da mi i urednik dečjeg časopisa zatraži nešto, kaže da za decu retko ko piše, starih više nema, a mladi se ne bave decom, pa ja zaronim u dečju poeziju, desi se da ne mogu da prestanem, jer se jedna ideja nadoveže na drugu i tako nastane nova knjiga. Nisam bila sklona pisanju priča za decu dok nisam dobila unuke. Bilo je nemoguće zadovoljiti njihove želje pred spavanje recitujući pesmicu-dve i tako su nastale priče za decu *Dvanaest bajki* gde sam prvi put uplela mistiku i bajkovitost i to je deci, a pokazalo se i prosvetnim radnicima, te kasnije scenaristima u pozorištu, bilo vrlo primamljivo. Put do proze za odrasle je tako otvoren...

R. G. P.: *Recite nam nešto o svojoj poeziji. Nekada ste preko prepeva pojedinih pesama bili više zastupljeni po antologijama i časopisima, danas je to vrlo retko, a pošto ne objavljujete na srpskom, teško Vas je pratiti?*

I. H. K.: U mojim najboljim godinama vladala je odlična međunacionalna kulturna saradnja ne samo u Vojvodini već i u velikoj zajedničkoj zemlji Jugoslaviji. Bilo je normalno da Vojvodinu na svakoj manifestaciji predstavljaju pripadnici svih njenih nacionalnosti, da se o svima posebno interesuju u celoj zemlji i otuda u mojoj biografiji istinita činjenica da ne samo što su mi pesme prevođene na sve jugoslovenske jezike već sam i ja kao urednica imala na umu da u rusinskim izdanjima predstavljam pisce sa drugih jezika. Posle onog „događanja naroda“, u atmosferi sveopšte nacionalne ugroženosti, taj na-

čin saradnje je nestao. Zato me je dirnuo poziv novosadske Gradske biblioteke da dam rukopis za ediciju prevoda – iskreno, ne znam da li je ta edicija još živa, meni je bila vrlo značajna. Kad smo dogovarale ovaj razgovor, posumnjala sam da će pisanje o meni nekome značiti, jer ni ja se nisam nešto trudila da se namećem, podigli ste mi samopouzdanje rečima: „Vi ste potrebni nama barem toliko koliko mi Vama...” Setila sam se reči jednog svog poznanika koji više nije tu, da manjine daju sjaj većinskom narodu. Lepa metafora koja je na tragu izjave nekadašnjeg sekretara Matice srpske Živana Milisavca u vreme „događanja naroda” kako mu nedostaju naše Švabe. Vulgarno tumačenje njegovih reči u to vreme mu je donelo neprijatnosti. Samo je zlonamernik ili glup čovek (a glupost je nekad gora od mržnje!) mogao da ne razume šta je hteo da kaže. A hteo je da kaže da je Vojvodina najprosperitetniji deo ondašnje zemlje baš zato što je svako u njoj doneo svoje znanje i da je međusobni uticaj neminovnost. Banalni primer je nekadašnja praksa frentovanja, obaveza svakog kalfe pre dobijanja majstorskog pisma da pokupi veštine zanata izvan njemu poznatog sveta. Još pamtim kako se u Krsturu cenio seljak koji je bio sluga u švapskom gazdinstvu i izučio njihove načine ratarenja, gajenja stoke, čak i uređenja i ekonomisanja imanjem i kućom, porodicom. Da bi znao sopstvene vrednosti, moraš se ogledati u tuđim očima. Da, ja stalno pišem poeziju, a o njoj bih više volela da govore drugi, ili ona sama. U knjizi *Trava, prah* sa preko sto pesama htela sam reći koliko je život prirodno tragičan i istovremeno prirodno neuništiv, stalno se sve pretvara u prah, a opet buja kao trava. Možda će čitaoci pomislili kako je naslov parafraza naslova

knjige Danila Kiša (*Bašta, pepeo*), čega sam postala svesna tek kad sam odštampanu knjigu uzela u ruke. Ja sam neko ko ne voli citate, ali volela bih kad bi čitaoci iz moje knjige išćitali moj osećaj da je život nepobediv kao trava, ali se sve pretvara u prah.

R. G. P.: *U knjizi Skaske zabeležili ste vrlo zanimljive priče. Ko to prenosi drevne priče na nove naraštaje?*

I. H. K.: Bojim se da će moja priča izgledati banalno, čak i neskomno, ili kao imitacija. Znam da mnogi svetski pisci, posebno ruski, u svojim biografijama govore kako su u detinjstvu slušali priče koje su pričali najstariji članovi porodice, ali je istina da je i moje detinjstvo ispunjeno pričama najstarijih članova, posebno dede i babe po ocu, iako bih rekla da sam više vremena provodila u kući maminih roditelja nego kod njih. To je priča u prilog dečjih psihologa koji tvrde da je važniji kvalitet vremena provedenog sa decom nego njegovo trajanje. Ili je ovde, kao i u mnogim drugim stvarima koje nasleđujemo od roditelja, genetika ta koja odlučuje. To se potvrdilo i u slučaju odrastanja moje dece, moj otac im je i danas neko koga se sećaju sa radošću, kao nekoga ko im je ulepšavao detinjstvo maštom i pričom. Iako nismo živeli zajedno i njihova viđenja su uvek bila vremenski ograničena, on je u njihovim sećanjima ostao lik koji ih je učio porodičnoj toplini i zaštiti, uvek ga pominju s nežnošću i zahvalnošću. Mislim da je to velika dragocenost koja traje u čoveku, koju on nosi u sebi celog života i daje snagu i moć da se on bolje razume i podnosi. Moja sećanja dopiru do najranijeg detinjstva kad se preko zime, štedeći petrolej (jer je struja u Krsturu bila retkost,

imala ju je tek poneka kuća, ne i naša i komšijska, a posle, kad je došla, i ona se štedela), radnim danima svake večeri odlazilo kod komšije ili su komšije dolazile kod nas. I dok su niti kudjelje sa preslica pod prstima žena šuštale i točkovi pod njihovim nogama se okretali jednolično, a peraja veselo namotavala pređu, razvezivale su se priče, nekada ženske, nekada muškaraca, nekada se zamrsivale, nekad raspletale, a nama, dremljivoj deci, bile su tajnovite i magične. I nije bilo razlike koje su za dečje uši, koje za odrasle, razlikovale su se samo po glasnosti, jedne su pričane normalno, uz smeh i dobacivanje, a druge više šapatom i nekim izrazima koje mi nismo mogli dešifrovati. Jedno je sigurno, više su nas razbuđivali šapati od glasnog smeha i ponekih pesama... Od mešavine tih glasova nastajale su priče u našim radoznalim glavama, slagale se u neku novu realnost, mozaik tih reči sastavljao je slike od mešavine stvarnosti i fantastike.

R. G. P.: *Znači li to da su Skaske i njihova duplirana varijanta u Nebu nad Krsturodom na neki način Vaša biografija, opis Vašeg detinjstva?*

I. H. K.: I jeste i nije, jeste jer sve to u meni postoji i nije nastalo niotkuda, a nije jer je sve napisano šezdeset godina kasnije, posle pročitanih hiljadu knjiga, toliko filmova i susreta sa ljudima u novinarskoj profesiji. Kad bih pričala konkretno o svom detinjstvu, pričala bih kako nas je deda okupljao oko peći, nekada i oko nekih poslova kao što je komušanje ili krunjenje kukuruza, a baba oko crkvenih knjiga iz kojih je šapatom čitala o životu svetaca i Isusa Hrista. Tu je bilo i anđela i đavola, i Bog i običan čovek, mnogo tajanstvenije od Striborove šume i drugih baj-

ki koje je deda, to sam kasnije saznala, kupio tokom zarobljeničtva u Rusiji, a usput pravio svoju verziju kako bi nam zadržao pažnju. Tako je i moj otac, po povratku iz zarobljeničtva iz Rusije posle Drugog rata, kad sam imala tek dve godine, pa i kasnije, pričao svoje ratne doživljaje kako je kao tek mobilizovani mađarski vojnik preveo svoju desetinu kod Rusa. Njegove strašne ratne priče slušali su stariji otvorenih usta, zapitkivali i prekidali raznim komentarima, a ja mnogo toga nisam razumela i danas mi je žao što ga o mnogo čemu nisam ispitivala. Uostalom, kao što mi je žao i što nisam koristila izvanredno majčino pamćenje, koje je zadržala sve do svoje smrti u devedeset drugoj godini. Pomislim često kako smo nemarni prema onome što je oko nas, a s velikom pažnjom tražimo istinu u knjigama u kojima su neki nama strani ljudi prepričavali svoje ili tuđe iskustvo, začinjeno svojom, a možda i tuđom maštom.

R. G. P.: *Sve te priče u Skaskama su, bar onima što se mogu čitati na srpskom, bajkovite, kako to?*

I. H. K.: Htela sam kroz priče iz svog odrastanja da ispričam univerzalnu priču o Rusinima, o njihovom duhovnom svetu, o prepletanju njihove stvarnosti sa magijom njihovog verovanja. Upravo ta punoća doživljaja između stvarnosti i mašte čini da ja o svom odrastanju ne razmišljam kao o materijalnom posleratnom siromaštvu, jer svi smo tada bili nekako jednaki i svet svih nas je bio isti, a mi smo ga ukrašavali maštom i zato je ostao lep u sećanju. Imam mnogo razumevanja za ljude koje sam sretala u njemu i u ranoj mladosti, i verovatno iz tog osećanja potiče i potreba za bajkovitošću, kao čuvarem te le-

pote sećanja. Jednostavno, ne volim mračenje, traženje loših strana ljudi i događaja, uvek bih podržala nekoga ko pokušava da otkriva dobro u sebi i drugima, mada nisam nešto mnogo romantična niti naivna, ne volim ulepšavanje i zatvaranje očiju pred nevoljama na koje mali čovek ne utiče i ružnoćom ljudskih karaktera. Rekla bih da je svet onakav kakvim ga čovek napravi, mi smo ti koji smo odgovorni, ne samo za svoju već i sudbinu ljudi oko nas. Naprosto, obaveza je svakog od nas da pred sobom bude čiste savesti i potruži se da se njegova deca nikad ne zastide njegovog postupka.

R. G. P.: *Petnaest skaski raspoređeno je u tri poglavlja: „Preleti”, „Između istine i sna” i „Sa ruba hronike”. U prvom delu, čini se, da su to pripovedanja Vaših ukućana, vama deci, kao uspavanka. Zanimljiva je, na primer, priča o polju makova. Koliko je istinitog u toj, pa i u ostalim pričama?*

I. H. K.: U rusinskoj verziji knjige ih je trideset, pa je gradacija širenja svesti o sebi i svetu razudjenija: svaki ciklus od šest priča je kao koncentrični krug. Prvi čine priče iz kuće i iz dvorišta, drugi se širi sokakom i ulicom, treći obuhvata selo i njegove stanovnike, četvrti zaokružuje atar sela, a peti zaviruje u arhive i druga dokumenta odakle uzima detalje, proverene ili zapisane. Knjiga je, dakle, koncipirana tako da prati razvoj pojedinca od prvih svesnih doživljaja u kući u kojoj se rodio, pa dalje kako sreće vršnjake i komšiluk, kako raste, širi saznanja iz mnogih socijalnih kontakata, da bi otkrio i značajne toponime koji okružuju njegovo rodno mesto. Poslednji ciklus je napravljen na osnovu hronika i arhiva. Dabome, nisu to priče koje su poznate svim Krsturčanima,

ali su moguće istine, što se potvrdilo percepcijom kod čitalaca. U prve priče iz detinjstva se sama po sebi uplela fantastika, magija narodnih priča, ali i uticaja predanja, doživljaja iz detinjstva. Primer je baš ta priča o divljoj devojci iz maka. Našim roditeljima je taj lik bio neka vrsta strašila kojim su čuvali leje maka. Inače bismo mi deca bili privučeni lepim cvetovima i lejama rascvetalog maka i one bi bile brzo uništene. Dalje nije bilo priče, ali me je privukla mogućnost da napravim kontrapunkt i upletem realnost, jer se upravo od maka proizvodi opijum, pa je logično racionalizovati stvari i zaključiti da nije samo mak ugrožen decom već su i deca ugrožena makom. Koliko mašta pisca može da raspali maštu čitaoca shvatila sam kad mi je jedan čitalac rekao da se seća Boraje, lika iz jedne priče, rekao je da čak može da opiše kako je izgledao, kako je hodao i kako je bio obučen, a ja nisam upoznala takvog čoveka, imala sam samo rečenicu koja se često koristi za nekog ko se neumereno hvali nečim bezvrednim, za njega se kaže da se ponosi kao Boraji mačetom. Neki su prepoznali i mesta na kojima sam opisivala neke događaje, pa je jedna grupa entuzijasta napravila mapu takvih toponima Krstura i to me je baš dirnulo... Iznenadila me je ta moć pisanog slova da prevaziđe stvarnost, shvatila sam kako je dobro što nisam razmišljala o istini ili mašti dok sam pričala priče, jer bih bila pod pritiskom i izgubila bi se spontanost.

R. G. P.: *U Vašim pričama ima dosta etnografskih zapisa. Recimo u priči „Gvozdena baba” ima pesmica, osnova stare dečje igre za koju mnogi mališani danas ne znaju, a nisu ni doživeli druge jednostavne stva-*

ri kao što su lutke od mladih klipova kukuruza?

I. H. K.: Zaista mi je žao što mnogo toga što sam doživljavala na svojim „večerima kod Dikanjke“, i na krsturskim prasnjavim ulicama više nema. Pokušavam već neko vreme sa ljudima iz pozorišta *Dađa* (amaterskog u funkciji profesionalnog?!) oživeti nekadašnji duh detinjstva rusinskog sela, tekstovima koje pišem i koji se izvode pred decom gde ima organizovane nastave rusinskog jezika. Hteli bismo da sačuvamo što više, ne samo običaje, igre, već i reči nekadašnjeg govora koji se ubrzano kruni. Posebno skupljam rusinske idiome, fraze koje u sebi sadrže zapis prošlosti, karakterne osobine svog naroda, njegov sistem vrednosti... Teško je to, nas je malo, a neobrađena polja koja čine kulturu i istoriju su velika, sve zakorovljenija i sve manje privlače svoje obrađivače. Pokušavam, kao u pomenutoj priči, da unesem delić onog što će o nama govoriti kao autohtonim stanovnicima ove naše mešovite Vojvodine. Sviđa mi se svaka akcija u tom pravcu, kao što je nedavno izdanje rusinskog kuvara i na srpskom jeziku, ili izdanje slikovnice o rusinskoj svadbi, napravila sam i niz pesmica za novu slikovnicu u kojoj sam obradila na deci pristupačan način pozdrave i ritualne fraze na rusinskom... Imam dosta godina, i baš zato osećam obavezu da za sobom ostavim što više onoga što sam tokom tih godina nakupila.

R. G. P.: „*Nemoj da strepите, i nemoj da ustukneš ni pred čim što je stvoreno da ga čovek savlada. Uvek isprobavaj granice svojih moći i svojih sposobnosti*“, kažete u skaski „*Gvozdeni točkovi*“. *Kako ste to primenili na sopstvenom iskustvu?*

I. H. K.: Iskreno, mislim da sam mogla mnogo bolje, ali, život je takav, ima toliko strana na koje te zove, a ti ne znaš gde ćeš pre. Lakše je onima koji imaju institucije, specijalizovane ljude, koji mogu između sebe podeliti poslove, a mi, tako malobrojni, hteli bismo sve, a svesni smo da sve moramo sami sopstvenim snagama, da mnogi od nas moraju preuzimati višestruke obaveze, čak i one za koje se nigde i nikad nisu pripremali. Radila sam kao profesionalni novinarka, imala porodicu u kojoj nisam imala spolja nikakvu pomoć, amaterski pisala sve šta i kada je trebalo, često zato što nije imao ko drugi, ali sam bila i organizator mnogih manifestacija. U našem pozorištu sam odglumila dvadeset uloga, snimala za radio, za televiziju... Proširenu verziju *Skaski* snimila sam kao seriju od dvadeset pet polučasovnih dramskih emisija koje se već ne znam ni koji put repriziraju, emitovane su i u Slovačkoj i Poljskoj za tamošnje Rusine.

R. G. P.: *Osim etnografskih i nacionalnih motiva, Vi obrađujete i neke univerzalne vrednosti: ako se deci ponude vile, ljuljaške od zlatnih niti, u snu, čak i tada ona žele da se vrate u svoj dom. Da li je porodica iznad svega?*

I. H. K.: Pa da, porodicu, bez ulepšavanja ali i bez omalovažavanja, prihvatam kao prirodno stanište čovekove sigurnosti, odskočnu dasku na more nepogoda koje se smenjuju u životu, skupljanje uspomena od kojih se gradi oplata protiv ulaska divljih zveri i neželjenih posetilaca. Ono, gde sve počinje i završava, mesto koje te nekad čeliči i lomi, nekad uzdiže, ali čiji si ti, na kraju krajeva, proizvod! Jer, da nisam imala pretke pripovedače, kakav bi ja pripovedač bila. Da moja majka nije kra-

dom iznosila iz biblioteke knjige i čitala ih naglas ocu dok on nešto popravlja a mi spavamo, ili u nedeljno popodne dok je komšinice ogovaraju kako se zatvara sa mužem dok one izlaze ispred kuće i pretresaju seoske novosti, ja ne bih i dan-danas čitala i po tri knjige najednom... Znali smo da smo voljeni, a nismo bili ljubljani, maženi, nazivani slatkim imenima kao današnja deca, već je svako imao obavezu i znao da za svako njeno neispunjavanje sledi kazna u vidu prekora ili nečeg goreg, a za ispunjenje nagrada je bila lični osećaj da si dostojan pažnje.

R. G. P.: „Kad je Irinka još bila mala, i ona je bila vrlo radoznala...” („Zakutna baba”). U porodici se često starijim, najbližim obraćalo sa „Vi”. Kako je Irinka provodila svoje detinjstvo, šta je ostalo u njoj, čega se najradije seća?

I. H. K.: I danas sam radoznala i to me teši mada pamtim kako me je moj nekadašnji direktor Ekonomske škole u Kuli plašio da ću zbog te radoznalosti brzo ostariti. Dugo su u porodičnim pričama pominjane razne moje zgrade zbog radoznalosti, nekad su me i vređale, ali sam se uzdržavala da ne zaplačem jer reakcija na taj plač je bilo ruganje ili podsmeš. Današnji psiholozi i pedagozi bi rekli da je to zlostavljanje, kad sam ja rasla to se smatralo čeličenjem, odgajanjem i pripremom za životne udarce. Ne osećam se kao maltretirano dete, iako sam u školi doživela i to, ali sam, kao i u porodici, doživela i najlepše drugarske, odnosno porodične trenutke zajedništva i sreće.

R. G. P.: Objavili ste i obimnu knjigu prikaza, kritika i recenzija Mreža, a kažete da neki od ove vrste tekstova i nisu ušli u

knjigu. Kojim se principima vodite kod procene književnog dela?

I. H. K.: Diplomirala sam jugoslovensku književnost i bila uspešna u tumačenju dela iz programa studija, poznajem teoriju književnosti, ali smatram da prikaz jednog književnog dela ne treba da ima puno teorije. Teorija je za teoretičare, da sebi uzajamno dokažu koliko su učeni i kako umeju upotrebiti to svoje znanje, a kritičaru u novinama je zadatak da približi čitaocu knjigu tako da u njoj uživa i ponešto nauči o životu. Pretežno pišem recenzije novih rukopisa i uvek težim da ukažem na dobre strane knjige, bez obzira na to što sam spremna i da ukažem na manjkavost. Jer, smatram da napisati knjigu nije lako i da taj trud zavređuje pažnju, a ako je moj napis put do nje, čitalac će već videti da li da se uputi njime ili ne. I sama sam čitalac koji će prvo da potraži neko uputstvo kao predgovor ili pogovor. Priznajem da je u novije vreme i taj način predstavljanja knjige profanisan, vrlo često marketinški uslovljen i to ozbiljnog čitaoca, koji prepoznaje trik, odbija. Kad pišem recenziju, trudim se da ponudim autoru ili uredništvu predlog za doradu rukopisa, jer i sama kao autor vrlo cenim tu požrtvovanost recenzenata na poboljšanju buduće knjige. Smatram to kao neku solidarnost na istom poslu i u zajedničkom interesu, jer ako neko voli književnost, on želi da ona bude što bolja, bez obzira na to ko je potpisuje. Opšte mesto mnogih biografija je zahvalnost na pomoći najbližih, koji su po pravilu prvi čitaoci, ili profesionalnim čitaocima koji su se kreativno potrudili na konačnoj doradi knjige. Uvek i svakome je pomoć dragocena, mada urednik ponekad potroši stvaralačku energiju i kreativnost koju neki čuvaju za rad na

sopstvenom delu. Dakle, posao kritičara, recenzenta, urednika apsolutno znači požrtvovanost, odricanje od svog vremena i energije. Ali ipak, verujem, i tu ima pravilo: ono što radiš radi i tebe.

R. G. P.: *A Vaša najnovija knjiga i otkud eseji?*

I. H. K.: Da, posle knjige pesama skupilo se dosta proze, mahom objavljene po periodici, ali i one koju sam pisala nekako za svoju dušu, umesto dnevnika koji nikad nisam pisala, i koja čini središnji deo knjige. Taj deo kad se čita može se slobodno tumačiti kao moja intimna biografija. Dakle, pod naslovom *Neko je još tu* su tri kruga priča. Prvi krug čine priče o osobama koje sam susretala ili samo mimoišla ali ih upamtila, mada većina više nije tu, u meni su, u knjizi, u mojim sećanjima. Drugi deo čine eseji koje sam pisala igrajući se sopstvenim osećanjem doživljaja koji su me obeležili. Iscrpljujuće iskustvo kopanja po svojoj intimi, kao igra iskušavanja sopstvene hrabrosti, igra kao kad se mačka igra klupkom, ne želeći da ga zamrsi, kao da se plaši da ga više nikad neće moći vratiti u normalu... Testirala sam svoje stavove i neke postupke u prelomnim situacijama, apostrofirajući ličnosti koje su svojim odnosom prema meni ili sebi, formirale moju ličnost i pomogle moj lični razvoj. Odrekla sam se svake moguće kalkulacije i ogolila se pred sobom, pa onda i pred čitaocima. Treći deo knjige sam posvetila životnim istorijama anonimnih žena, nikome bitnih, ali koje su ponekad herojski odigrale svoje tragične ili obične životne uloge, postavši karika između nekadašnjih patrijarhalnih žena i savremenih žena, svojih kćeri i unuka. Dakle, i one su još tu, kao i ja koja pišem o

njima. Mislim da ću u sledećoj knjizi ići još dalje, pa dokle stignem...

R. G. P.: *„Svet nije uvek onakav kako nama izgleda, a ako je tako, nije tvoje da prosuđuješ o ljudima samo na osnovu toga što ti je neko nešto rekao, ili si ti videla tek u prolazu”, zaključuje jedan od Vaših likova... Podsetite nas na vreme provedeno u Dnevniku, na rad u redakciji kulture.*

I. H. K.: Kad su krenula „dešavanja naroda”, ja sam u *Dnevniku* kao novoj sredini bila tek kratko vreme. Bilo je to traumatično, ali i lepo iskustvo. *Dnevnik* je tada predstavljao novine sa tiražem od 100.000 primeraka, mogao se kupiti i na moru od Pule do Ulcinja, u vreme turističke sezone. Imao je saradnike iz cele ondašnje Jugoslavije, u njemu su radili novinari koji su nešto značili na celom prostoru. Tehnologija je bila po današnjim merilima zastarela, ali su razmišljanja uvek bila ispred nje. A onda, onda su došle generacijske pa i svake druge smene, degradacija, omalovažavanja i štrajkovi. Puno sam naučila o novinarstvu, ali i o sebi u to turbulentno vreme u toj sredini. Posebno zato što sam radila u kulturi, kao svom prirodnom elementu, u kom su mi se širili vidici ka svakovrsnoj umetnosti kroz koju se prelamala zahuktala politička hajka. Ne žalim čak ni zbog mnogo čega neprijatnog što nam se dešavalo, jer se dešavalo mnogima, ali sam posle svega rekla da sam samo sa strane gledala bila bih zahvalna na tom iskustvu. Često pomislim kako mi je dato da u praksi vidim šta znači poslovice „Ne pada sneg da pokrije breg, već da svaka zverka pokaže svoje tragove”. Vrhunac je izjava jednog pisca, kad se radilo o meni, da se analizira šta sam ja sve u *Dnevniku* radila, a i u Gradskom komitetu u ko-

ji sam birana, jer je bilo zgodno mojim imenom popuniti nekoliko kolona, relativno mlada, žena, manjina... Kad bih ga sreća, pitala bih ga šta sam ja to radila.

R. G. P.: *Mnogi likovi u nekoliko skaski nestaju bez traga. Ostaju samo sećanja ili ono što se o njima pripoveda: kao mit, legenda?*

I. H. K.: Tek sad, kada mi postavljate ovo pitanje, postaje mi jasno kako me taj motiv nestajanja opsega već dugo, a upravo u zbirci poezije sad čitam, u jednoj pesmi, opisujući dugovečnost masline koju sam zasadila i koja će me, ako joj vreme i ljudi budu naklonjeni pa je ne unište, višestruko naživeti, obradila sam temu nestajanja ali i trajnog prisustva na neki način. Jer, ako jedna maslina u Baru pamti rimske centurione, onda ću i ja nevidljivo, preko njenih plodova dopreti do stotine godina u budućnosti koje me neće pamti, ali ja, koja sam odnegovala to dugovečno drvo, beskrajno ću malim delićem biti u svakom njegovom plodu. To je, verovatno, zametak knjige *Neko je još tu*, u kojoj pokušavam reći kako to neko ostaje ovde i kad ode, a neko ko je faktički još ovde kao da ga i nema, bezimen je u našem postojanju, što je još gore – ni njegovo ime više nam ništa ne govori, kao što nas ni njegov život nije dotakao. Interesuje me i to kako naše sećanje bira šta i kako pamti, a još više šta nas od doživljenog formira, a šta nam ništa ne znači... I mi ćemo, ako bismo imali sreće, ostati samo u sećanjima i to je normalno. Trajaće samo oni što ostanu u pričama ili legendama. Neki likovi iz legendi i mitova, pa i iz istorije, nemaju tačne biografije i možda su upravo zato ostali u legendama, lakše je pripisivati razne osobine nekome koga baš i ne poznaju

oni koji o njemu slušaju ili čitaju, tada je njihov lik magičniji. Kako neko neobičan može da završi obično, kao svaki drugi čovek? To bi kvarilo priču, zar ne?

R. G. P.: *Sve vreme novinarka, u nedeljniku i sigurnosti Ruskog slova, a onda prelazak na užurbanost dnevnih novina, rad na jeziku koji Vam nije maternji, pa prelazak na status slobodnog reportera – kako ste se nosili s tim?*

I. H. K.: Imala sam ja u životu neke poteze i promene koje su iziskivale hrabrost i odlučnost čime, bar mislim, ne mogu da se ponosim. Sve napredovanje u *Ruskom slovu* bilo je nekako logična posledica – radiš, primećen si, daju ti nove zadatke, ti ih obaviš i ideš dalje. Kad sam stigla do funkcije glavne i odgovorne urednice, više nije bilo kud – da budem direktorka nemam ambicije, a i dobila sam ponudu koju nisam mogla odbiti. Meni, koja sam uvek bila vezana za kulturu i kao posmatrač i kao kreator i kao izvođač, ništa bolje i više nije trebalo. Samo ja znam kako mi je bilo da rukovodim kulturnom rubrikom u kojoj su radili novinari čija sam imena tražila da prvo pročitam na stranicama *Dnevnika*. A tek spoljni saradnici, pa ličnosti i događaji koje smo pratili na tada širokom opštejugoslovenskom prostoru. Baš je bio izazov. Ali, taman sam se uklopila, a naišli su „događaji naroda”, koji su nas i protresli, pa su mnogi postali neodgovarajući. I ja sam bila dislocirana. Nije to bilo napuštanje redovnog posla, već se tako rešio moj položaj „autonomaške” urednice kulture i, iskreno, oslobodio me od onih svakodnevnih obaveza jurenja za vestima i za normom. Slobodni reporter je izmišljen status i tada sam, po svojoj oceni, a i po reakciji čitalaca, imala najbo-

lje priloge, posebno u onom specijalnom nedeljnom broju. Tek tada su me čitaoci na šalteru ili u prodavnici prepoznavali, čak i počinjali razgovor o temama koje sam obrađivala. Da, tu sam sebe potvrdila kao moguću proznu spisateljicu, ali to nije dugo trajalo. Došlo je bombardovanje, mladi ljudi bili su mobilizovani, majke sa malom decom bile pošteđene dolaska na posao i ja sam ostala da radim iz solidarnosti iako sam upravo tog mesec napunila radni staž za odlazak u penziju. Bilo je tužno i ružno zbog osećanja nemoći i uzaludnosti posla koji je trebalo raditi. Ali, eto, ispalo je da sam bila na neki način i ratni reporter koji je odmah posle demobilisan – u penziju. Brže sam dobila penziju nego moje kolege platu i sa zaostatkom isplate od četiri meseca, tri sam meseci primala i platu i penziju. Častila sam kolege i predložila im, surovo se šaleći, da i oni odu u penziju. Inače, kao otpremninu primila sam tri prosečne plate i za celu sumu kupila sam četiri stolice u kuhinju, toliko ordinarne da bi ih davno izbacila da me ne opominju na činjenicu da su na neki način oproštajni poklon. I o tim danima velike inflacije sam pisala, napravila monodramu, imala nekoliko nastupa i snimanja za televiziju... Eto, na kraju krajeva, to je bogatstvo stečeno minulim radom...

R. G. P.: „Kao i svi narodi, i rusinski ima svoje kolektivno pamćenje, one uspomenke koje su mnoge generacije skupljale vekovima, pa ni najveći stručnjaci koji ih izučavaju ne mogu da kažu odakle je šta pokupljeno, šta je realnost, šta mašta, a šta samo sećanje” (iz „Veštice”).

I. H. K.: Imala sam nameru da napišem više takvih priča o verovanju Rusina u natprirodno, o magijskim ritualima, od-

nosu prema smrti i kršenju hrišćanske obaveze da se ne bude praznoveran, ali, ispalo je da su te priče bile najtajanstvenije i da ih nikako nisam mogla rekonstruisati, niti nadograditi, i to je onaj deo koji sam propustila da otkrijem, iz priča sa najstarijim ljudima koje sam i kroz profesiju i privatno sretala. Danas bih mnogo više cenila te susrete sa običnim ljudima. Njihova istina je dublja i životnija od istorije istaknutih javnih radnika, pa ponekad i umetnika. To pripada onom žaljenju što nisam imala dovoljno vremena i volje da sedim i razgovaram sa svojim roditeljima i njihovim roditeljima, što bi bilo meni na korist, a njima zadovoljstvo i sreća.

R. G. P.: *Priča o brusu (tocilu) koji se može uveče staviti u vodu, a ujutru se na njemu ništa ne bi promenilo, jeste priča o zlim vremenima koja teraju pojedinca da zgazi svoju autentičnost i čak fiktivno promeni veru, i izgleda se ponavlja od biblijskih vremena do danas?*

I. H. K.: To je istinita priča iz jednog od najmračnijih perioda Krstura, a sa time i Rusina, a mogla se desiti svugde u to doba i u različitim varijantama. Čudno je koliko se o tome ćuti iako je to, ili baš zato, kolektivna sramota, kako su pred očima takozvanih iskrenih hrišćana, gde je samilost jedan od proklamovanih načina ispoljavanja vere, nestajali Romi i Jevreji. Kao i iz drugih vojvođanskih sela, uostalom po celoj Evropi, i iz Krstura su odvedene u koncentracione logore cele porodice tih naroda, a vratio se, kao opomena kolektivnoj savesti, samo moler Vilir. Ono što sam napabirčila o njima je prilično malo, očigledno je da se seosko stanovništvo stidelo što nije sačuvalo svoje jevrejske sugrađane, na koje su imali samo po-

zitivna sećanja. Morala sam da domislim sadržaj koji me je asocirao na Matavuljevog Pilipendu, ali je taj detalj priče istinit, iz ispovesti jedne starice. Taj brus je njoj ostao očigledan primer da je promena vere pod pritiskom samo spoljašnja, da se čovekova suština ne menja. Tu lekciju je ona nosila u sebi celog života, kao lekciju o časti i samopoštovanju.

R. G. P.: *U okviru niza kulturnih manifestacija proglašenja Novog Sada za Evropsku prestonicu kulture 2022. godine, osmišljen je interesantan program Devet Vojvođanki u kome su učestvovala: Srпкиnja, Mađarica, Rusinka, Romkinja, Hrvatica, Jevrejka, Rumunka, Nemica i Slovakinja. One su predstavljale i svoja dostignuća, ali i slogu, toleranciju, multikulturalnost, multinacionalnost, međusobno poštovanje, kulturu mira i saradnje. Vi ste predstavljali umetnice Rusinke.*

I. H. K.: Posle dve-tri decenije, nakon što smo se svi nekako povukli u svoje nacionalne okvire, osećala sam se kao da sam se vratila u mladost kad je bilo normalno biti sa svima. Bila sam stvarno polaskana što sam ušla u grupu nacionalno osvećenih žena koje imaju internacionalnu umetničku karijeru. To me je obavezalo da istaknem najbolje što Rusini imaju, pa sam samo delom u datom vremenu predstavila sebe kao književnicu, ali sam iskoristila priliku da se pohvalim prvom jugoslovenskom filmskom zvezdom Irenom Kolesar i primadonom Opere Novosadskog pozorišta Irenom Davosir Matanović. Slučaj je hteo da je moje učešće bilo u znaku tri Irene, ili je takva konstelacija vojvođanskog neba. Lakše je bilo predstaviti se univerzalnim jezikom muzike, likovne umetnosti ili igrom nego umetno-

šću gde je jezik prvi nosilac radnje, tu je način ostvarivanja ideje malo komplikovaniji. Zahvaljujući tragovima arhive radija i televizije i činjenici da smo mi, rusinski novinari, upravo tada završavali monografiju o, kako je ispalo, već zaboravljanoj glumici Kolesarovoj, imala sam snažnu poruku kako i mi, brojno najmanji, možemo dosegnuti čak i najviše domete umetnosti, a to, tvrdim, može da se odnosi na svako polje rada u našoj multinacionalnoj sredini. Zato sam se i odazvala na ovaj razgovor, jer me još drži osećaj odgovornosti da što bolje predstavim svoju nacionalnu zajednicu gde god mogu i kad god mogu.

R. G. P.: *Nedavno je na danima teatra, Memorijalu Petra Rizniča Đađe, priređena svečanost Vama u čast, povodom Vašeg jubileja i čujem da ste sve iznenadili?*

I. H. K.: U okviru programa Memorijala jedno veče je posvećeno meni. Bila sam prijatno iznenađena, a videlo se da je i publika bila iznenađena kad je pomoću video-bima i razgovora pred televizijskim kamerama izneta retrospektiva mojih dvadeset uloga u ovom pozorištu. Mene je prijatno iznenadilo koliko je publika pažljivo pratila i moj nastup, insert iz uloge *Žute Gordana Mihića*, za koju sam dobila najviša priznanja na tada održanim dramskim takmičenjima širom zemlje, te kako je reagovala na činjenicu da i danas učestvujem u stvaranju repertoara pozorišta *Đađa*. U moju čast je izvedeno nekoliko varijetetskih tačaka za koje sam pisala *songove* po tekstu Miloša Nikolića. Moram priznati da me je to duboko ganulo i da sam se uverila da je ipak najlepše biti priznat među svojimima, među ljudima koje znam i koji me poznaju. Uvek citiram knji-

ževnika i tvorca pravopisa i gramatike našeg govornog jezika dr Havrijila Kosteljnika, koji u jednoj pesmi kaže: „Dve-tri suze iz rusinskog oka biće dovoljna plata za sve moje pesmice”, a napisao je *Idilski venac*, niz pripovedaka i mnogo pesama u kojima je praktično pokazao da taj naš seoski govor može postati i književni i jezik nauke. Da se pohvalim, ja sam bila u podeli Mrožekovih *Policajaca*, predstavi koja je na Hvaru bila najbolja amaterska predstava u tadašnjoj Jugoslaviji. Pomenu-

te večeri posvećene meni, rasplakala sam se i nije mi žao, kao što mi nije žao ni za jednim satom provedenim na probama, predstavama i putovanjima, gostovanjima... Uz svoj život novinarka, majke, supruge, domaćice, književnice, prijateljice, ja sam, eto, imala i niz života u ulogama u kojima sam bila neko drugi, ponirući u sudbine i osećanja različitih od svojih. Za jedan život – dosta, a nadam se da ću imati vremena i snage da osmislim još neku želju i način njenog ispunjenja.